

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ ТА ФОРМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ Й ГРОМАДЯНИНА ВІД НЕПРАВОМІРНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ОПЕРАТИВНОЇ ТЕХНІКИ

Роман Антонов,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін
Університету митної справи та фінансів (м. Дніпропетровськ)

SUMMARY

The article is devoted to consideration of the main directions and forms of improving human rights and freedoms and citizens from arbitrary application of operative techniques, analyzed proposals the available scientific writings on this matter and giving a copyright proposals, conclusions on the need for the introduction of legislation considered guaranteed rights and freedoms, correction, which take into account the current level of development of means and bring them in line with the content laid down in the provisions of the Constitution of Ukraine, which they are designed to provide.

Keywords: constitutional rights and freedoms of man and citizen, operational equipment, operational-investigative activity, operational-search measures, operational and technical measures, confidential information.

АНОТАЦІЯ

Присвячено розгляду основних напрямків і форм вдосконалення прав і свобод людини й громадянина від необґрунтованого застосування оперативної техніки, проаналізовано наявні в наукових працях пропозиції з цього приводу та подання авторських пропозицій, зроблено висновки щодо необхідності внесення до законодавчих норм, якими гарантовано розглянуті права і свободи громадян, виправлення, що враховують сучасний рівень розвитку технічних засобів і приводять їх у відповідність зі змістом, закладеним у положеннях Конституції України, виконання яких вони покликані забезпечувати.

Ключові слова: конституційні права і свободи людини й громадянина, оперативна техніка, оперативно-розшукова діяльність, оперативно-розшукові заходи, оперативно-технічні заходи, конфіденційна інформація.

Постановка проблеми. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Водночас реалізація прав і свобод людини й громадянина не повинні порушувати права і свободи іншої особи. Своєю чергою, захист прав особи передбачає і того, хто ці права порушує. Це зобов'язує державу вживати певних заходів щодо громадян, які порушують і зачіпають своїми діями права інших громадян. Ужиття таких заходів може і повинно обмежувати права громадян, які порушують закон, із метою захисту держави, суспільства й інших громадян від злочинних посягань.

Актуальність теми дослідження. Обмеження прав і свобод громадян повинні бути адекватними правопорушенням, скоєним ними. У ст. 29 Загальної декларації прав людини закріплено: «При здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна піддаватися тільки таким обмеженням, які встановлені законом винятково з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших і задоволення справедливих вимог моралі, суспільного порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві». На цьому положенні базуються всі нині чинні конституції демократичних держав, включаючи і Україну. Так, ст. 64 визначено: «Конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України», а в ст. 68 зазначено: «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей».

У Конституції України значну увагу приділено захисту прав і свобод громадян від необґрунтованого обмеження. Так, у ч. 2 ст. 57 закріплено: «Закони та інші нормативно-правові акти, що визначають права і обов'язки громадян, не доведені до відома населення у порядку встановленому законом, є нечинними». У ст. 31 закріплено положення, на підставі якого обмеження права громадян на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є допустимим лише на підставі судового рішення. Відповідно до ст. 64 не підлягають обмеженню права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27-29, 40, 47, 51, 52, 55-63 Конституції України.

Стан дослідження. Актуальність і вагомість для кримінального судочинства питань правового регулювання захисту конституційних прав і свобод учасників кримінального процесу підтверджені значною кількістю наукових праць за розглядуваною тематикою. Суттєвий внесок у розроблення проблеми захисту прав і свобод людини й громадянина при виявленні, попередженні та досудовому розслідуванні злочинів зробили К. В. Антонов, О. М. Бандурка, Р. С. Белкін, В. І. Галаган, Ю. М. Грошевий, О. Ф. Долженков, О. Г. Колб, І.

П. Козаченко, О. Р. Михайленко, О. В. Негодченко, Д. Й. Никифорчук, М. А. Погорецький, О. В. Пчолкіна, О. П. Снігер'єв, В. М. Терпишник, О. Р. Туманянц, М. Є. Шумило та ін.

Водночас, попри на значну розробленість конституційних і процесуально-правових аспектів вказаної проблеми, залишаються практично недостатньо дослідженими питання, пов'язані з можливістю порушення або обмеження основних прав і свобод людини через застосування засобів оперативної техніки під час проведення оперативно-розшукової діяльності (ОРД) й кримінального судочинства.

Метою і завданням статті – є аналіз основних напрямків і форм вдосконалення прав і свобод людини й громадянина від необґрунтованого застосування оперативної техніки, огляд низки наявних в наукових працях пропозицій з цього приводу та подання авторських пропозицій.

Виклад основного матеріалу. Виходячи з положень Кримінального процесуального кодексу (КПК) України, Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також низки інших законів, постанов Кабінету Міністрів України (КМ), відомчих і міжвідомчих наказів та інструкцій, застосування оперативної техніки під час виявлення, попередження та досудового розслідування злочинів безпосередньо стосується прав громадян, зазначених у ст.ст. 27-32 Конституції України, до яких належать: *право на життя; право на повагу до гідності; право на свободу та особисту недоторканність; право на недоторканність житла; право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; право на недоторканність особистого й сімейного життя.*

Також може бути порушено заборону на збирання, збереження, використання й поширення інформації про приватне життя особи без її згоди, порушені питання щодо честі й доброго імені громадян.

Гарантія недоторканності приватного життя, особистої та сімейної таємниці міститься не тільки в нормах Конституції України, але й у галузевому законодавстві. Щонайперше, це конституційні положення про таємницю листування та іншої кореспонденції (ст. 31), про неприпустимість збору, збереження, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди (ч. 1 ст. 32), про недоторканність житла (ч. 1 ст. 30), про судовий захист прав і свобод (ст. 55), що створюють правовий режим, за якого порушення недоторканності приватного життя виявляється ускладненим або неможливим. Утім механізми забезпечення гарантій розглянутих конституційних прав, що покликані реалізувати на практиці положення норм Конституції України, містяться у галузевому законодавстві.

Саме ним установлені конкретні підстави, умови й порядок одержання відомостей, що стосуються особистої та сімейної таємниці, чим створювано перешкоди для втручання в приватне життя, насамперед, із боку державних органів. Так, органи внутрішніх справ, СБУ, інші правоохоронні структури мають право втручатись у приватне життя громадян із використанням технічних засобів негласного отримання інформації лише в разі проведення ними, відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» [1, ст.ст. 5, 8], оперативно-розшукових заходів (ОРЗ) і у зв'язку з розслідуванням, скоєних ними злочинів чи за наявності достатньої інформації про злочини, що готуються або вчинені, а також для забезпечення особистої безпеки громадян і державної безпеки (ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», ст. 25 Закону України «Про Службу безпеки України», ст. 20 Закону України «Про Державну прикордонну службу України» та ін.) [2; 3, ст. 25; 4, ст. 20].

Право на недоторканність приватного життя тісно пов'язане з іншим правом людини – на захист своєї честі й доброго імені, тобто таких елементів характеристики особистості, що, визначаючи право людини на пошану, повагу, визнання, є базисом її статусу в суспільстві. Це право може бути порушено не безпосередньо застосуванням засобів оперативної техніки, призначених для негласного отримання інформації, а під час реалізації матеріалів, отриманих у результаті їх неправомірного використання.

Порушення зазначених вимог може спричинити як застосування передбачених законом способів захисту цивільних прав аж до компенсації моральної шкоди (п. 1 ст. 3, ч. 3 ст. 13, п. 9 ч. 2 ст. 16, п. 4 ч. 2 ст. 23, ст. 301 ЦК України) [5], так і кримінальну, адміністративну або іншу відповідальність (ст. 182 КК України; ст. 37 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні»; ст. 49 Закону України «Про інформацію» та ін.) [6; 7; 8].

Конституційне положення про неприпустимість збору, збереження, використання і поширення інформації про приватне життя особи є однією з гарантій закріпленого в ст. 32 Конституції права на недоторканність приватного життя.

Особливого значення в аспекті розглянутої проблеми вказана конституційна норма набуває в силу її безпосереднього стосунку до засобів оперативної техніки, призначених для негласного отримання інформації, використовуваних при виявленні, попередженні й розслідуванні злочинів, а також до систем, створюваних на основі використання засобів обчислювальної техніки і зв'язку, що дозволяють перехоплювати, накопичувати і певним чином обробляти значні масиви інформації.

Окремої уваги потребують персональні дані, які Законом України «Про захист персональних даних» разом зі знеособленими персональними даними віднесені до розряду інформації з обмеженим доступом [9, ч.2 ст. 5]. Цей закон прийнятий відповідно до Конвенції про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру, прийнятої Радою Європи 28 січня 1981 року й Додаткового протоколу до Конвенції щодо органів нагляду та транскордонних потоків даних, ратифікованих Україною [10].

Законом України «Про інформацію» визначено інформацію про особу (персональні дані): національність, освіта, сімейний стан, релігійність, стан здоров'я, а також адреса, дата і місце народження [8, ч.2 ст. 11].

Актуальність розгляду цього питання зумовлена необхідністю разом зі створенням умов для розвитку інформаційно-телекомунікаційних технологій упроваджувати засоби протидії протиправному використанню інформації про громадян.

При цьому варто враховувати, що законом установлений режим обмеженого доступу до відомостей про фізичну особу, та заборонено обробку персональних даних про расове чи етнічне походження, політичні, релігійні або світоглядні переконання, членство у політичних партіях та професійних спілках, а також даних, що стосуються здоров'я чи статевого життя [9, ч.1 ст. 7].

Водночас, ми погоджуємося з окремими авторами [11], що у зв'язку з імовірним значним ступенем небезпеки, який може виникнути у випадку витоку інформації з бази персональних даних, необхідно змінити процедуру отримання дозволу від уповноваженого державного органу з питань захисту персональних даних, яку регульовано ст. 9 зазначеного Закону [9]. Отож, передбачена законом вимога відносно підтвердження зобов'язання щодо виконання вимог захисту персональних даних не надає гарантій захисту і не регулює відносин із приводу відшкодування збитків у разі витоку інформації з бази персональних даних суб'єкта персональних даних. *У законі також необхідно більш детально визначити повноваження правоохоронних органів у частині здійснення контррозвідальної та оперативно-розшукової функцій стосовно суб'єктів протиправної діяльності щодо використання інформації з баз персональних даних, у їх числі з використанням засобів оперативної техніки.*

Разом із питаннями правового регулювання захисту інформації про особу виникають питання забезпечення ефективності інформаційно-аналітичної діяльності правоохоронних органів. Шляхи подолання цих проблем полягають у *системній побудові єдиного банку реєстраційних даних усього населення держави.*

Збір персональних даних може здійснюватися як витребуванням їх у особи, якої вони стосуються, так і шляхом одержання їх із інших джерел або шляхом проведення відповідними органами і службовими особами власних пошукових заходів, серед них оперативно-розшукових, із використанням оперативної техніки.

Збирання конфіденційної інформації правоохоронними органами передбачено, зокрема, КПК України, Законами України «Про Національну поліцію», «Про оперативно-розшукову діяльність», «Про Службу безпеки України» та ін.. Так, ст. 91 КПК України встановлює, що під час кримінального провадження підлягають доказуванню обставини, що характеризують особу обвинувачуваного. Відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», збирання відомостей про особу може відбуватись шляхом проведення ОРЗ, у числі іншого з використанням спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації. Проведення ОРЗ можливе лише за наявності передбачених Законом підстав (ст. 6) і не повинно порушувати межі конкретних потреб.

Ч. 12 ст. 9 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено, що одержані в результаті ОРД відомості, які стосуються особистого життя, честі, гідності людини, якщо вони не містять інформації про вчинення заборонених законом дій, зберіганню не підлягають і повинні бути знищені. Відомості, одержані в результаті ОРД, щодо підготовки до терористичних актів чи їх учинення окремими особами та групами, зберігаються до п'яти років.

Згідно ст. 28 Закону України «Про Національну поліцію», ч. 1 ст. 5 Закону України «Про Службу безпеки України» вказані правоохоронні органи не вправі розголошувати відомості, що стосуються особистого життя людини, принижують її честь і гідність, якщо виконання обов'язків не вимагає іншого. Хоча ці норми певною мірою і стримують протизаконне поширення інформації про приватне життя, однак навряд чи її можна визнати достатньою в плані захисту інтересів особистості.

Право громадян на ознайомлення з документами і матеріалами, що безпосередньо стосуються їхніх прав і свобод, було закріплено також низкою законів, зокрема, Законом України «Про захист персональних даних» [9, ч. 2 ст. 8].

Як гарантію інтересів осіб, причетність яких до правопорушення не доведено у встановленому законом порядку і які мають факти вжиття щодо них ОРЗ, Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» передбачено право одержати від органів, на які покладено здійснення ОРД, письмове пояснення з приводу обмеження їх прав і

свобод та оскаржити ці дії [1, ч. 9 ст. 9]. Це право може бути обмежено тільки вимогами конспірації, що виключають можливість розголошення державної таємниці.

Особливий порядок ознайомлення із зібраними відносно особи матеріалами закріплений у кримінальному процесуальному законодавстві. Відповідно до ч. 2 ст. 317 КПК України, по завершенню досудового слідства та після призначення справи до судового розгляду учасникам судового провадження повинно бути надане право ознайомитися з усіма зібраними матеріалами кримінального провадження, якщо вони про це заявлять клопотання.

Передбачене ст. 31 Конституції України право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції також є однією з найважливіших гарантій прав на недоторканність приватного життя людини, її особисту і сімейну таємницю.

Однак це право може виходити за межі приватного життя і, певною мірою поширюючись на сферу службових та інших суспільних відносин. Такого висновку можна дійти, зокрема, аналізуючи зміст ст.ст. 1 та 6 Закону України «Про поштовий зв'язок» [12, ст.ст. 1, 6], яким із посиланням на розглянуту конституційну норму гарантовано це право користувачам із передбаченням, що «поштова безпека – визначений законодавством комплекс заходів, спрямованих на захист таємниці інформації у поштовому зв'язку, збереження поштових відправлень, грошових коштів та засобів поштового зв'язку... Таємниця поштових відправлень, у тому числі листування та іншої письмової кореспонденції, електронних повідомлень, що пересилаються (передаються) засобами зв'язку, гарантується Конституцією та законодавством України».

Положення Конституції України, згідно з яким обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції є можливим тільки на підставі судового рішення, на цей час набувають усе глибшого закріплення й розвитку в законодавстві України. Так, згідно з ч. 3 ст. 6 Закону України «Про поштовий зв'язок», «виїмка та огляд письмової кореспонденції, вкладень в інших поштових відправленнях, одержання будь-яких довідок щодо них заборонено, крім випадків, визначених законом».

Це право може бути порушено уповноваженими органами в разі проведення ОРД із застосуванням спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання інформації. Тому Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» не тільки передбачено, що ОРЗ, якими обмежено закріплені в ст. 31 Конституції України права громадян, допускаються лише на підставі судового рішення, але і встановлено умови, коли таке судове рішення може бути прийнято. Ці умови пов'язані з наявністю інформації:

про ознаки підготовлюваного, чиненого або скоєного тяжкого чи особливо тяжкого злочину; про осіб, які перебувають у розшуку або безвісти зникли; про загрозу життю, здоров'ю, житлу і майну працівників суду і правоохоронних органів та осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві; про розвідувально-підбивну діяльність проти України [1, ч. 14 ст. 9].

За наявності цих умов у разі оперативної необхідності проведення зазначених ОРЗ допускається на підставі рішення керівників оперативного підрозділу органу, що здійснює ОРД, із обов'язковим повідомленням слідчого судді та прокурора протягом доби. Якщо впродовж 24 годин після одержання такого повідомлення слідчий суддя не прийме рішення щодо проведення відповідного ОРЗ, його проведення повинно бути припинене.

До того ж, змінами, внесеними до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», у зв'язку з ратифікацією України Конвенції про захист прав людини й основних свобод, на проведення ОРЗ, пов'язаних із обмеженням прав, зазначених у ст. 31 Конституції України, були накладені додаткові обмеження. Тому сьогодні прослуховування телефонних та інших переговорів є можливим тільки відносно осіб, підозрюваних або обвинувачуваних у здійсненні тяжких або особливо тяжких злочинів, а також осіб, що можуть мати відомості про зазначені злочини. Фонограми, отримані в результаті прослуховування телефонних та інших переговорів, повинні зберігатися в опечатаному виді в умовах, що виключають можливість їхнього прослуховування і тиражування сторонніми особами.

У випадку порушення справи кримінального провадження відносно особи, телефонні й інші переговори якої підлягають прослуховуванню відповідно до чинного Закону «Про оперативно-розшукову діяльність», складається протокол із відповідними додатками, що передають слідчому для долучення до справи кримінального провадження як джерело доказів. Подальший порядок їх використання визначений кримінальним процесуальним законодавством України.

Додатковою гарантією прав громадян від їх необґрунтованого обмеження шляхом застосування технічних засобів для прослуховування телефонних та інших переговорів, що робить невинуватими такого роду порушення при проведенні ОРЗ, є Указ Президента України від 7 листопада 2005 року № 1556/2005 «Про додержання прав людини під час проведення оперативно-технічних заходів». Цей Указ є кроком до створення централізованої системи проведення оперативно-технічних заходів (ОТЗ) окремими суб'єктами ОРД й підтверджує висновки, яких ми дійшли відносно необхідності та напрямків і форм удосконалення законодавства щодо ОРД.

Відповідно до вимог зазначеного вище Указу Президента України, було визначено процедуру отримання дозволу суду на здійснення ОТЗ, які тимчасово обмежують права людини, зокрема, на негласне проникнення до житла чи іншого володіння особи, застосування технічних засобів добування інформації, зняття її з каналів зв'язку, установлення контролю за листуванням, телефонними розмовами, телеграфною та іншою кореспонденцією особи, а також використання інформації, добутої під час здійснення оперативних заходів, що визначена постановою КМ України від 26 вересня 2007 року № 1169 «Про Порядок отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації» [13].

Ухвалюючи цю Постанову, КМ України не лише *уніфікував порядок отримання дозволів оперативними підрозділами різних органів виконавчої влади, а, знявши гриф обмеження доступу з указаних відомчих актів, зробив значний поступальний крок у напрямку відкритості та прозорості діяльності правоохоронних органів, надавши можливість суспільству здійснювати більш ефективний демократичний контроль за діяльністю оперативних підрозділів, що, своєю чергою, сприятиме їх ефективній діяльності і виконанню покладених на них функцій.*

Норма про недоторканність житла, закріплена в ст. 30 Конституції України, є однією з основних гарантій, передбаченого ч. 1 ст. 32 Конституції права на недоторканність приватного життя. Вважаємо, що саме в такому контексті слід розглядати зазначену конституційну норму, виходячи з положень п. 1 ст. 17 Міжнародного пакту про цивільні й політичні права, у якому зазначена необхідність забезпечення державою в законодавчому порядку захисту громадян від необґрунтованого або незаконного втручання в їх особисте і сімейне життя, а також від необґрунтованого або незаконного посягання на недоторканність їхнього житла.

Однак, на наш погляд, сучасний рівень розвитку технічних засобів дозволяє чинити проникнення в житло не тільки уникаючи безпосереднього проникнення до нього людини, але і без порушення недоторканності в тому сенсі, як це прийнято в кримінальному процесуальному законодавстві. Так, наприклад, викрадення предметів із житла може відбуватися за допомогою дистанційно керованих механізмів, а спостереження за тим, що відбувається всередині житла як за допомогою технічних засобів, вмонтованих у стіни, стелю, підлогу, системи вентиляції, технологічні отвори, щілини тощо, так і дистанційно, без механічного контакту з межами житлового приміщення.

У зв'язку з наведеним вважаємо, що гарантії недоторканності повинні поширюватися не тільки на житло в матеріальному його сенсі, але і на всю інформацію,

що в цьому житлі перебуває і передається. Отже, порушенням недоторканності житла ми пропонуємо вважати не тільки відкрите або таємне вторгнення в це житло сторонніх осіб із метою проживання або з іншою метою, а також установлення в ньому засобів оперативної техніки, що дозволяють здійснювати прослуховування розмов мешканців або візуальне спостереження за подіями, що відбуваються в цьому житлі.

Порушення недоторканності житла виникає й у тих випадках, коли за допомогою спеціальних технічних засобів, установлених за межами житла, ведеться спостереження за тим, що відбувається всередині його. Тут, на нашу думку, варто використовувати досвід кримінального процесуального законодавства США [14], де вже досить давно спостереження за тим, що відбувається у житлі, й прослуховування, серед іншого з використанням технічних засобів, встановлених поза його межами, прирівнюється до обшуку (з відповідним порядком судового санкціонування і процесуальним статусом одержуваних у результаті прослуховування і спостереження матеріалів).

Специфічні гарантії недоторканності житла передбачені чинним законодавством відносно окремих категорій осіб, чия діяльність потребує особливого забезпечення. Наприклад, відповідно до ст. 27 Закону України від 17 листопада 1992 року «Про статус народного депутата України», народні депутати протягом усього терміну повноважень наділені недоторканністю, що поширюється, зокрема, і на їхнє житлове приміщення. Згідно з цією статтею Конституції, будь-які дії, сполучені з обмеженням недоторканності житла, можуть бути проведені лише після одержання на те згоди Верховної Ради України [15, ст. 27].

Дещо інші умови, за яких можливе законне проникнення в житлове приміщення судді, передбачені Законом України від 15 грудня 1992 року «Про статус суддів». За п. 4 ст. 13, проникнення в житло чи службове приміщення судді, в його особистий чи службовий транспорт, проведення там огляду, обшуку, прослуховування його телефонних розмов, особистий обшук судді, а так само огляд, виїмка його кореспонденції, речей і документів можуть провадитись лише за вмотивованим рішенням суду, а також за згодою судді в разі прийняття головою відповідного суду рішення щодо вжиття спеціальних заходів забезпечення безпеки [16, п. 4 ст. 13].

Висновки. Українське законодавство містить достатньо норм, якими забезпечуване гарантії прав і свобод громадян від необґрунтованого обмеження під час проведення державними органами правоохоронної й ОРД. Однак, як свідчить здійснений аналіз, більшість із них було розроблено і прийнято практично без урахування можливості використання спеціальних технічних засобів, призначених для негласного отримання

інформації, для порушення конституційних прав громадян. До того ж, деякі із зазначених правових норм (наприклад ст. 162 КК України) не тільки не враховують сучасного рівня розвитку оперативної техніки й не містять інформації про них, але і не відповідають своїй назві й положенням Конституції, з яких випливають. У зв'язку з цим вважаємо за необхідне внести до законодавчих норм, якими гарантовано розглянуті права і свободи громадян, виправлення, що враховують сучасний рівень розвитку технічних засобів і приводять їх у відповідність зі змістом, закладеним у положеннях Конституції України, виконання яких вони покликані забезпечувати.

Для реалізації вищевикладеного пропонуємо сформулювати ст. 30 Конституції України в такій редакції: *«Житло недоторканне. Ніхто не вправі проникати в житло і порушувати його недоторканність усупереч волі проживаючих у ньому осіб інакше як у випадках, установлених законом, або на підставі судового рішення».*

Список використаної літератури:

1. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лютого 1992 року №2135-X11 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 22. – Ст. 304.
2. Про Національну поліцію: Закон України від 2 липня 2015 року № 580-УІІІ.
3. Про Службу безпеки України: Закон України від 25 берез. 1992 р., № 2229-X11 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 27. – Ст. 383.
4. Про Державну прикордонну службу України: Закон України від 3 квіт. 2003 р., № 661-1V // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 27. – Ст. 208.
5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року, №435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40-44. – Ст. 356.
6. Кримінальний кодекс України: Прийнятий сьомою сесією Верховної Ради України 5 квітня 2001 р. // Офіційний вісник України. – К., Право, 2001. – 160 с.
7. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 лис. 1992 року, № 2782-XII // Відомості Верховної Ради України . – 1993. – № 1. – Ст. 1. Про захист персональних даних: Закон України // Відомості Верховної Ради України. –2010. – N 34. – Ст.481.
8. Про інформацію: Закон України від 2 жовт. 1992 року, № 2657-X11 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
9. Про захист персональних даних: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – N 34. – Ст.481.
10. Про ратифікацію Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних та Додаткового протоколу до Конвенції про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних стосовно органів нагляду та транскордонних потоків даних : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 46. – Ст. 542.
11. Безрученко В.С. Використання інформації про особу: організаційно–правовий аспект / В.С. Безрученко // Актуальні проблеми адміністративного права та адміністративної діяльності: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції (Донецьк, 10 грудня 2010 року). – 2010. – С. 128-133.
12. Про поштовий зв'язок: Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – N 6. – Ст. 39.

13. Про затвердження Порядку отримання дозволу суду на здійснення заходів, які тимчасово обмежують права людини, та використання добутої інформації: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.09.2007, № 1169 // Офіційний вісник України. – Київ, 2007. – № 73. – Ст. 2725.
14. Пешков М. Прослушивание и электронное наблюдение в уголовном процессе США / М. Пешков // Российская юстиция. – 1997. – № 4. – С. 55-56.
15. Про статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року, № 2790-X11 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.
16. Про статус суддів: Закон України від 15 грудня 1992 року, № 2862-X11 // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 8. – Ст. 56.